

## บทที่ ๓

### มหาปเทศ ๔ กับบริบทในสังคมไทย

ในสังคมไทยปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอยู่ตลอดเวลา หลายสิ่งหลายอย่างในอดีตไม่เคยปรากฏมีในปัจจุบันก็มีปรากฏขึ้น สิ่งที่เคยมีอยู่แล้วก็ได้พัฒนาให้ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะด้านการปฏิบัติของพระสงฆ์เกี่ยวกับปัจจัย ๔ และนอกเหนือจากปัจจัย ๔ ที่ดำรงอยู่ในสังคมโลกปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา คือ การนุ่งห่มจีวร การขบฉัน ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค การเดินทาง มีการเปลี่ยนแปลงไปตลอดของปัจจัย ๔ ตลอดจนสิ่งของอื่นในชีวิต เช่น การรับเงินของพระสงฆ์ การให้พร การประเคน การถวายน้ำปานะ การสูบบุหรี่ การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มีคอมพิวเตอร์และมือถือเป็นต้น ซึ่งการปฏิบัติดังกล่าว จะควรหรือไม่ เป็นประเด็นสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ ขอพูดเลยไปถึงเรื่องท่าทีของมนุษย์ต่อธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับเทคโนโลยีเหมือนกัน เรื่องนี้สัมพันธ์กับข้อที่ได้กล่าวแล้วว่า ประวัติการคิดสร้างสรรค์เทคโนโลยีของมนุษย์ ดำเนินมาด้วยกันกับประวัติอารยธรรมของมนุษย์ โดยเทคโนโลยี ก็เป็นส่วนสำคัญของอารยธรรมของมนุษย์ด้วยมนุษย์เจริญผ่านยุคต่างๆ โดยมีลักษณะการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน จะขอแยกแยะสิ่งที่พูดไว้ในข้อก่อนให้ชัดเจนขึ้น กล่าวคือ เขาแบ่งประวัติอารยธรรมของมนุษย์เป็นระยะหรือยุคต่างๆ ซึ่งสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตและเทคโนโลยีด้วย<sup>\*</sup>

#### ๓.๑ ยุคเกษตรกรรม

ยุคแรกทีเดียวอาจจะเรียกว่า **ยุคบุพกาล** คือก่อนที่จะมีอารยธรรม เป็นยุคที่มนุษย์เที่ยวเก็บหาอาหารซึ่งเป็นพืชพรรณที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และจับสัตว์กิน ในยุคนี้ชีวิตของมนุษย์ขึ้นกับธรรมชาติโดยสิ้นเชิง เพราะอาหารที่เป็นพืชพรรณนั้นขึ้นอยู่เองตามพื้นดิน มนุษย์ไปเก็บเอาตามที่มีมันเกิดอยู่แล้ว สัตว์ก็เกิดอยู่บนท้องทุ่งป่าเขาตามธรรมชาติ มนุษย์ก็ไปจับเอามันมา ยุคนี้แทบจะไม่มีเทคโนโลยีเลย นอกจากเครื่องมือชิ้นต้นเพียงเล็กน้อย ต่อมา มนุษย์มีความเป็นอยู่เจริญขึ้น ไม่ยอมไปหาอาหารไกลๆ ต้องการให้อาหารอยู่ใกล้ในที่อยู่ของตัว หรือใกล้ที่อยู่ของตัว และให้ตัวเองสามารถกำหนดปริมาณของมันได้ ตลอดจนมีพร้อมที่จะบริโภคได้ในเวลาที่ต้องการ มนุษย์ก็ดำเนินชีวิตก้าวหน้าขึ้นมา มีการเพาะปลูกพืช และมีการ เลี้ยงสัตว์ แทนที่จะวิ่งไล่ตามสัตว์ไป ก็เอาสัตว์มาเลี้ยงในที่ของตัวเองยุคนี้เรียกว่า ยุคเกษตรกรรม

ในยุคเกษตรกรรมนี้มีการพัฒนาเทคโนโลยีขั้นต้นขึ้นมาแล้ว เช่น ในการเพาะปลูก ก็มีการคิดทำจอบ ทำเสียมขึ้นมา ในการเลี้ยงสัตว์ก็รู้จักสร้างที่ให้นอนอยู่ มนุษย์รู้จักทำอะไรที่เป็นของ

---

<sup>\*</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ชีวิตในสังคมเทคโนโลยี**, กรุงเทพมหานคร, บริษัท สหธรรมิก จำกัด, พ.ศ. ๒๕๔๐. หน้า ๖๓.

ตนเองขึ้นมาบ้าง แต่การทำอะไรของมนุษย์ในยุคนี้ ก็เป็นการทำโดยกลมกลืนกับธรรมชาติ คือมนุษย์จะต้องเรียนรู้วิธีของธรรมชาติว่าเป็นอย่างไร แล้วทำให้สอดคล้องกับวิถีของชาตินั้น เช่น จะเพาะปลูกพืชก็ต้องเลือกชนิดหรือพันธุ์ที่ถูกต้องกับ สภาพดินฟ้าอากาศของท้องถิ่น และต้องทำให้เป็นไปตามฤดูกาล ต้องรู้ว่า หน้าฝนจะมาในเดือนนี้ ฝนมาน้ำมีแล้ว จะต้องไถ ต้องหว่าน ต้องเก็บเกี่ยว ไปตามเวลาที่สอดคล้องเป็นไปตามธรรมชาติแม้จะรู้จักทำสิ่งที่ตนเป็นของตนเอง แต่ก็ต้องทำให้กลมกลืนกับธรรมชาติ แต่ก็เรียกว่ารู้จักใช้ประโยชน์จากธรรมชาติมากขึ้น และมีเทคโนโลยีขึ้นแล้ว แม้กระนั้นก็ยังชีวิตที่ขึ้นกับธรรมชาติมาก ความเป็นไปในธรรมชาติที่ไม่เกื้อกูลมีผลกระทบกระเทือนต่อมนุษย์มาก

ชีวิตในยุคเกษตรกรรมอย่างทีกล่าวนั้น มนุษย์ยังไม่พอใจ ก็จึงคิดหาทางที่จะมีชีวิตที่ดียิ่งขึ้นไปอีก ชีวิตที่ดียิ่งกว่านี้ก็คือ ชีวิตที่ตนเองสามารถกำหนดความเป็นอยู่ มีอำนาจจัดสรรความสุขสมบูรณ์ของตนเองได้มากขึ้น เมื่อพยายามดิ้นรนสร้างสรรค์ ต่อมามนุษย์ก็เจริญขึ้นมาสู่ยุคใหม่อีกยุคหนึ่งคือได้พัฒนาเทคโนโลยีระดับก้าวหน้าขึ้นมามีเครื่องจักร เครื่องกล ถึงตอนนั้นมนุษย์ก็สามารถผลิตอาหาร ผลิตปัจจัยสี่ได้ ทีละหลายๆในเวลาที่รวดเร็วขึ้น เขาเรียกว่าเป็น **ยุคอุตสาหกรรม**

### ๓.๒ ยุคอุตสาหกรรม

ในยุคอุตสาหกรรมนี้มนุษย์มีเวลาเหลือว่างมากขึ้น ก็จึงมีการศึกษาวิทยาการอะไรต่างๆมีความรู้ความชำนาญพิเศษเฉพาะด้านๆมากขึ้นไปตามลำดับ เป็นยุคที่เทคโนโลยีเจริญอย่างแท้จริง และมีความก้าวหน้ามากเมื่อความเจริญแบบนี้เริ่มต้นขึ้นใหม่ๆ มนุษย์พากันใฝ่ฝัน มีความหวังว่าต่อไปในไม่ช้า โลกนี้จะมีความอุดมสมบูรณ์ มีทุกสิ่งทุกอย่าง พร้อมตามที่มนุษย์ต้องการ มนุษย์จะสามารถจัดสรรและจัดการทุกสิ่งทุกอย่างได้ตามปรารถนา เมื่อเริ่มยุคอุตสาหกรรมมนุษย์มีความฝันอย่างนี้ เหมือนกับที่ มนุษย์ในยุคเทคโนโลยีแบบปัจจุบันนี้ฝันนั่นเอง<sup>๒</sup>

หลักการสำคัญในการสร้างความเจริญของมนุษย์ยุคนี้ก็คือ ความใฝ่ฝันว่าจะต้องเอาชนะธรรมชาติหรือพิชิตธรรมชาติ การรู้กฎธรรมชาติแล้ว นำความรู้นั้นมาใช้จัดสรรสิ่งต่างๆ เอาชนะธรรมชาติได้ นั่นแหละคือ การที่มนุษย์ประสบความสำเร็จ สิ่งที่เป็นเครื่องหมายแสดงถึงความก้าวหน้าในการพิชิตธรรมชาติ ก็คือ ความก้าวหน้าของวิทยาการที่มีความชำนาญพิเศษเฉพาะด้าน แดกขงขอยถ่อออกไปมากยิ่งขึ้น และเครื่องมือพิชิตธรรมชาติที่ได้ผล ก็คือ เทคโนโลยีที่ซับซ้อน มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เมื่อก้าวโดยรวม การพยายามเอาชนะธรรมชาติ ความรู้ความชำนาญพิเศษเฉพาะด้าน และความก้าวหน้าของเทคโนโลยีนั้นว่าเป็นลักษณะพิเศษของยุคอุตสาหกรรม โดยเฉพาะความพยายามของมนุษย์ในการเอาชนะชาตินั้นได้แสดงออกในพฤติกรรมต่างๆ มากมาย จนถึงขั้นที่เรียกว่า เป็นการเบียดเบียนธรรมชาติทีเดียว<sup>๓</sup>

มนุษย์ได้มีความเจริญก้าวหน้าอย่างนี้มาเป็นเวลานาน เวลาต่อมาเทคโนโลยีก็เจริญมากขึ้นๆจนถึงตอนหนึ่ง เมื่อไม่นานมานี้เอง มนุษย์ก็เริ่มรู้ตัวขึ้นมา มองเห็นว่าปัญหาใหม่ที่ไม่เคย

<sup>๒</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). *ชีวิตในสังคมเทคโนโลยี*. หน้า ๖๕.

<sup>๓</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). *ชีวิตในสังคมเทคโนโลยี*. หน้า ๖๖.

คิดฝัน ได้เกิดขึ้นแล้วในโลก ที่มนุษย์เป็นอยู่นี้ ซึ่งที่จริงเป็นปัญหาที่สะสมมานานแต่เพิ่งโผล่ให้เห็น เราไม่รู้ตัวมาก่อน พอมันปรากฏตัวขึ้นมามนุษย์เราก็กาลาบแทบแย่เลย เพราะ เป็นปัญหาที่ร้ายแรง มากถึงขั้นที่ว่าโลกมนุษย์นี้อาจจะสูญสิ้นพังพินาศไปก็ได้

ภัยอันตรายที่มนุษย์รู้ตระหนักขึ้นมาใหม่ๆ ไม่นานนี้ คืออะไรบ้างที่เด่นก็คือ ปัญหา สภาพแวดล้อมเสีย ทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอไป การเกิดมลภาวะต่างๆ ซึ่งเป็นอันตรายต่อชีวิต ในธรรมชาติมาก เมื่อธรรมชาติสูญเสียหรือวิปริตผิดเพี้ยนไป ผลร้ายก็สะท้อนกลับมา กระทบกระเทือนแก่ มนุษย์ในรูปต่างๆ เช่น โรคภัยไข้เจ็บแปลกๆ อากาศเสีย ซึ่งทำให้สุขภาพ ของ มนุษย์เสียไป โรคภัยไข้เจ็บที่รักษายากบางอย่างเช่น มะเร็ง ก็มีสาเหตุที่เกิดจากการทำลาย สภาพแวดล้อมนี้ด้วย อันนี้เป็นปัญหาใหญ่ที่มนุษย์ต้องให้ความสนใจ และต้องใช้พลังความคิดใน การแก้ไขมาก

ปัญหาต่อไป แม้จะเป็นเรื่องปลุกย่อย แต่ก็คอยก่อวาระบบ อุตสาหกรรมอยู่ ตลอดเวลาก็คือ เทคโนโลยีในยุคอุตสาหกรรมที่ผลิตอะไรได้มากมายและรวดเร็วนี้ ได้ทำให้เกิดการ ว่างงาน เป็นปัญหาของสังคม ปัจจุบันที่ต้องแก้ไขกันอยู่เรื่อยไป

ปัญหาอีกด้านหนึ่งก็คือ ความเจริญในยุคอุตสาหกรรมทำให้มีวัตถุบริโภคมามาก มีเครื่อง อำนวยความสะดวกสบายตลอดจนปรนเปรอบำรุง บำเรอมากในเมื่อไม่มีการพัฒนาคุณภาพของคน ควบคู่ไปด้วยอย่างเพียงพอ ก็ทำให้มนุษย์ในยุคนี้มีการแข่งขัน ในลักษณะของการเอาเปรียบ แก่งแย่งเบียดเบียนกันมาก เช่น แก่งแย่งเพื่อให้ได้ผลประโยชน์มากกว่า เพื่อจะได้ครองอำนาจ เหนือกว่า

อีกด้านหนึ่งปัญหาสำคัญที่เด่นชัดมากขึ้นๆ ก็คือภาวะจิตใจ ซึ่งปรากฏว่า มนุษย์ในยุคนี้ โดยเฉพาะในสังคมอุตสาหกรรมที่มีความเจริญ ทางเทคโนโลยีสูง มีความเครียดมาก มีจิตใจที่กลัด กลุ้มกังวล มีความกระวนกระวายสูง มีสภาพจิตใจที่เรียกว่าความรู้สึกแปลกแยกรุนแรง ซึ่งทั้งหมด นี้ก็เกิดจากลักษณะการทำงาน และความเป็นอยู่ในยุคอุตสาหกรรมที่เจริญด้วยเทคโนโลยีนี้เอง

ยิ่งกว่านั้น ภาวะทางจิตใจที่มีความเครียด ความกระวนกระวายมาก มีความรู้สึกแปลก แยกมากนั้น ก็ส่งผลสะท้อนกลับไปเป็นปัญหาต่อสุขภาพของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ในประเทศที่เจริญ ด้วยอุตสาหกรรมนั้นพากันเป็นโรคหัวใจมาก เป็นโรคความดันโลหิตสูงกันมากอย่างนี้เป็นต้น ดัง เป็นที่รู้กันว่า ในประเทศที่พัฒนาแล้ว เช่น ประเทศอเมริกา โรคหัวใจ เป็นสาเหตุของการตาย อันดับหนึ่ง จนเรียกว่าเป็นโรคของอารยธรรม

เมื่อมาเจอปัญหาเหล่านี้เข้า มนุษย์ก็เริ่มรู้สึกผิดหวังต่อความเจริญทางอุตสาหกรรมและ เทคโนโลยี ผิดหวังต่อความเจริญซึ่งเป็นผลที่เกิดจากการพัฒนาของมนุษย์ หรือการสร้าง ความเจริญโดยมุ่งเอาชนะธรรมชาติ สาเหตุสำคัญของปัญหาก็อยู่ที่ว่า การสร้างความเจริญทาง เทคโนโลยีด้วยการแข่งขัน พัฒนาความรู้ความชำนาญพิเศษเฉพาะด้านของตนพุ่งตรงออกไป แยก แชนงแยกกันออกไปๆก็ดี การมุ่งเอาชนะธรรมชาติก็ดี ล้วนนำไปสู่การสูญเสียความสมดุลและการ ทำลายระบบความอิงอาศัยสัมพันธ์กัน ทำให้เกิดความระส่ำระสาย ในเวลาที่ทำไปอย่างนี้ มนุษย์ไม่

รู้ตัวว่าได้ค่อยๆทำลายระบบการดำรงอยู่ร่วมกันขององค์ประกอบต่างๆ ที่จะทำให้ชีวิตมนุษย์เป็นอยู่ได้ทำให้ระบบนั้นเสียสมดุลและแตกสลายลงไปเรื่อยๆ<sup>๔</sup>

### ๓.๓ ยุคไอที

สำหรับตัวมนุษย์เองที่ประกอบด้วยกายกับใจนั้น กายกับใจก็ต้องประสานกลมกลืน มีความสมดุลพอดีต่อกัน ถ้ากายกับใจอยู่ร่วมกันโดยทำงานประสานเกื้อกูลกันด้วยดี ก็เป็นชีวิตที่สมบูรณ์ และเป็นตัวมนุษย์ที่สมบูรณ์ แต่ตัวมนุษย์นี้ยังต้องสัมพันธ์อาศัยสิ่งอื่นอีก จะอยู่โดดเดี่ยวโดยลำพังไม่ได้ อย่างแรก ชีวิตมนุษย์ต้องสัมพันธ์อิงอาศัยธรรมชาติ มนุษย์นั้นเกิดจากธรรมชาติ และเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ในธรรมชาติ และตามกฎธรรมชาติ หนีจากธรรมชาติไม่ได้ และอีกอย่างหนึ่ง มนุษย์นั้นอยู่รวมกันเป็นสังคม สามอย่างนี้เป็นองค์ประกอบที่ช่วยให้เกิดภาวะ การดำรงอยู่ด้วยดีของมนุษย์ การที่มนุษย์จะดำรงอยู่ด้วยดี องค์ประกอบเหล่านี้จะต้องมีความประสานกลมกลืนสมดุลกัน

สิ่งที่เป็นองค์ประกอบรวม ซึ่งช่วยให้มนุษย์อยู่ได้ด้วยดีนั้นมี ๓ อย่าง คือ

๑. ตัวมนุษย์เอง หมายถึง ตัวเราเองที่จะมีความรับผิดชอบตนเอง มีความพึงพอใจในตนเอง

๒. สังคม หมายถึง การอยู่ร่วมกันโดยการใช้เทคโนโลยีอย่างมีวินัยอย่างไม่มีขอบเขต

๓. ธรรมชาติแวดล้อม หมายถึง สภาพของธรรมชาติที่เกิดขึ้นโดยมีเทคโนโลยีมาทำให้มีผลกระทบกับธรรมชาติ

ที่นี่ การพัฒนาความเจริญของมนุษย์ในยุคที่ผ่านมาั้นแตกแยกออกไปเป็นด้านๆ ไม่ประสานกัน และมุ่งเอาชนะกดขี่ธรรมชาติ ก็จึงผิดกฎเกณฑ์นี้ เริ่มด้วยผิดหลักการประสานกลมกลืนส่วนที่หนึ่ง กล่าวคือ เมื่อเรามุ่งเอาชนะพิชิตธรรมชาติ เราก็มีลักษณะการกระทำและมีพฤติกรรมที่เป็นการทำลายธรรมชาติไปด้วย เมื่อธรรมชาติถูกทำลาย องค์ประกอบที่จะทำให้เกิดความประสานกลมกลืนพอดีมีดุลยภาพก็เสียไป เมื่อเสียดุลขาดความพอดีและความประสานกลมกลืนไปแล้ว มนุษย์ก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยดีดังที่ได้กล่าวแล้วว่า เมื่อธรรมชาติเสียหายแล้วชีวิตมนุษย์ก็พลอยถูกกระทบกระเทือนไปด้วย

ฉะนั้น สิ่งที่น่าเป็นปัญหาในสภาพปัจจุบัน ก็เกิดขึ้นกับองค์ประกอบ ๓ อย่างนี้เอง คือ ที่ตัวมนุษย์เอง ร่างกายก็มีโรคภัยไข้เจ็บที่หนักล้นก็แพร่หลายมากขึ้น เช่น โรคหัวใจ โรคมะเร็ง ซึ่งบางอย่างก็แทบจะหมดหวังในการรักษา สุขภาพกายก็เสื่อมเสีย จิตใจก็เป็นทุกข์ เช่น มีความเครียด ความกลัวกังวล กระวนกระวายมาก มีความรู้สึกแปลกแยกมาก สุขภาพจิตก็เสีย ในด้านธรรมชาติ ดินน้ำอากาศก็เสีย สภาพแวดล้อม เสื่อมโทรม มีมลพิษมาก ถิ่นที่อยู่ของมนุษย์บางแห่งสภาพแวดล้อมเสียมากจนอยู่ไม่ได้ มนุษย์ต้องทิ้งถิ่นฐานอพยพออกไป สวนในด้านสังคม ก็มีการเอารัดเอาเปรียบแย่งชิงกันขึ้น มนุษย์หวาดระแวงกันมากขึ้น ขาดความรู้สึกมีส่วนร่วมในสังคมนั้นๆ การอยู่ด้วยกันไม่มีความอบอุ่นเต็มไปด้วยสภาพตัวใครตัวมัน ที่ใครที่มัน

<sup>๔</sup> พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). *ชีวิตในสังคมเทคโนโลยี*. หน้า ๖๗.

ปัญหาที่กล่าวมานี้ล้วนเป็นผลกระทบ ต่อองค์ประกอบในการอยู่ ร่วมกัน ๓ อย่างนี้ทั้งสิ้น ฉะนั้น ปัจจุบันนี้มนุษย์จึงเริ่มเกิดความตื่นตัวที่จะรู้เข้าใจโทษภัยของความเจริญแบบเอาชนะ ธรรมชาติ เมื่อรู้สึกถึงอันตราย ของความเจริญแบบนี้ ก็คือรู้สึกถึงภัยของเทคโนโลยีด้วยนั่นเอง เพราะเทคโนโลยีเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดความเจริญแบบนี้ เมื่อตื่นตัวแล้วก็หาทางออกกันเป็นการ ใหญ่

ทางออกทางหนึ่งก็อยู่ที่เทคโนโลยีนั่นเอง คือ หาทางสร้างสรรค์พัฒนาและใช้เทคโนโลยี ที่ไม่เกิดโทษภัย ดังปรากฏว่า ปัจจุบันนี้มีกลุ่มชนไม่น้อยหันมาสนใจเทคโนโลยีตามแนวความคิดใหม่ ที่เขาเรียกว่า เทคโนโลยี ระดับกลาง (intermediate technology) หรือบางทีเรียกว่า เทคโนโลยีที่ เหมาะสม (appropriate technology) และยังมีชื่อเรียกอีกหลายอย่าง บ้างก็เรียกว่า ซอฟท์ เทคโนโลยี เทคโนโลยีที่นุ่มนวล (soft technology) หรือว่า เซนซิเบิลเทคโนโลยี เทคโนโลยีที่ สมเหตุสมผลหรือมีความสำนึกหน่อย (sensible technology) ออลเทอร์เนติฟเทคโนโลยี เทคโนโลยี ที่เป็นทางเลือก (alternative technology) อะไรทำนองนี้ มีชื่อเรียกมากมาย การที่มีชื่อ เรียกหลาย อย่างนี้ ในแง่หนึ่งก็เป็นการแสดงว่าคนจำนวนมากได้หันมาสนใจใส่ใจ คิดเอาจริงเอาจังกับเทคโนโลยี แบบนี้

ลักษณะสำคัญของเทคโนโลยีแบบนี้ก็คือพยายามไม่ให้มีมลภาวะ ไม่ทำลาย สภาพแวดล้อม โดยเฉพาะก็ใช้ทรัพยากรที่ทดแทนใหม่ได้ หรือใช้วัสดุที่หมุนเวียนได้ ไม่ก่อความรู้สึก แปรกแยกในจิตใจ และไม่ทำให้คนแปลกแยกจากกัน เช่นให้ภายในที่ทำงานมีชีวิตชีวา ไม่ทำงาน อย่างเป็น เครื่องจักรเครื่องกล แล้วก็ยังเป็นเทคโนโลยีที่ใช้ผลิตสิ่งบริโภคในบ้านหรือในท้องถิ่น แทนที่ จะเป็นระดับชาติระดับเมืองอย่างที่เป็นมาแต่ก่อน อันนี้ก็เป็น ความเคลื่อนไหวใหม่

### ท่าทีและการปฏิบัติในเรื่องเทคโนโลยี เท่าที่เข้ามาในข้อนี้ โดยสรุปก็คือ

๑. จะต้องมีความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับระบบความดำรงอยู่ร่วม กันด้วยดี โดยประสาน กลมกลืนและเกื้อกูลกันระหว่างองค์ประกอบทั้ง ๓ คือ มนุษย์ ธรรมชาติ สังคม จะต้องสร้างความ เข้าใจอย่างนี้ขึ้นมา ให้มนุษย์รู้สึกตัวสำนึกว่า องค์ประกอบทั้งสาม คือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม นั้น เป็นสิ่งที่ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ควรจะอยู่ร่วมกันด้วยดี เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ไม่ใช่เอาเปรียบกัน ทำลายกันฉะนั้น เทคโนโลยีที่ทำลายธรรมชาติ เทคโนโลยีที่ทำลายสังคม ที่ก่อปัญหาแก่ชีวิต จึงควร ถูกละเลิก เลิกใช้ เลิกผลิต แต่ที่ว่านี้ก็ยังเป็นเพียงความฝัน เพราะว่ามันมนุษย์ได้ก้าวหน้ามาในทางสายนี้ ไกลมากแล้ว การกลับตัวไม่ใช่เรื่องที่ย่ายนั้

อย่างไรก็ตาม อย่างน้อยสิ่งที่จะต้องทำประการแรกก็คือ จะต้องสร้างความตื่นตัว ตระหนัก สร้างความสำนึก และความเข้าใจพื้นฐานนี้ขึ้นมา ให้เห็นความสำคัญของการอยู่ร่วมกัน ด้วยดีระหว่างองค์ประกอบทั้ง ๓ คือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคม ให้การพัฒนาเทคโนโลยีเป็นไป ในทางที่จะช่วย ส่งเสริมความประสานกลมกลืนและเกื้อกูลกันนี้ คือ ไม่ใช่สร้างเทคโนโลยีขึ้นมาเป็น องค์ประกอบใหม่ที่ ๔ ไม่ใช่สร้างเทคโนโลยีขึ้นมาเป็นตัวที่แปลกหน้า เป็นตัวที่เข้ามาแทรกแซงกัน แยกมนุษย์ ธรรมชาติ สังคม ออกจากกัน ตลอดจนกลายเป็นตัวทำลายองค์ประกอบเหล่านั้น แต่ จะต้องมีการที่ปฏิบัติต่อเทคโนโลยีใหม่ คือสร้างเทคโนโลยีขึ้นให้เป็นปัจจัยที่ช่วยเสริมประสาน องค์ประกอบทั้ง ๓ อย่างนั้นให้เข้ามากลมกลืนเกื้อกูลและงอกงามไปด้วยกัน

๒. ทั้งเจตนาต่อธรรมชาติใหม่ ไม่มุ่งเอาชนะ ไม่มุ่งพิชิตเบียดเบียนธรรมชาติ แต่มุ่งรู้เข้าใจ เพื่อจะได้ปฏิบัติถูกต้องต่อธรรมชาติ ในการที่จะอยู่อย่างประสานกลมกลืนและเกื้อกูลกันกับธรรมชาติ และแม้แต่จะช่วยให้สามารถช่วยเหลือธรรมชาติได้ในเวลาที่ธรรมชาติถูกทำให้เสียสมดุล ข้อนี้แสดงว่าการที่มนุษย์มีความเจริญทางวิทยาการต่างๆ ไม่ใช่ไร้ประโยชน์แต่ควรจะมีทำที่ใหม่ต่อธรรมชาติ แล้วใช้ความรู้ในวิทยาการต่างๆ สนองทำที่ใหม่ ในทางที่สร้างสรรค์เกื้อกูลนั้น

ที่ว่ามานี้ ไม่ใช่เป็นการถอยหลังกลับไปหายุคก่อน ขอให้เทียบดูในยุคต่างๆ ที่พูดมาแล้ว ในยุคแรก คือยุคบุพกาล มนุษย์ขึ้นกับธรรมชาติ โดยสิ้นเชิงไม่เป็นตัวของตัวเองเลย ธรรมชาติเป็นอย่างไร ตัวก็ต้องเป็นไปอย่างนั้น ไม่มีความเป็นอิสระ ต่อมาในยุคที่สอง คือยุคเกษตรกรรมมนุษย์รู้จักธรรมชาติมากขึ้น รู้จักทำสิ่งที่ เป็นของตัวเองโดยให้ประสานกลมกลืนกับระบบของธรรมชาติ ยังขึ้นต่อธรรมชาติ แต่มีความเป็นตัวของตัวเอง เป็นอิสระขึ้นบ้างในระดับหนึ่ง ต่อมาอีกถึงยุคอุตสาหกรรม มนุษย์มุ่งเอาชนะธรรมชาติ พยายามพิชิตธรรมชาติ มีความเป็นตัวของตัวเอง เป็นอิสระขึ้นมากทีเดียว แต่เกิดความขัดแย้งกับธรรมชาติต่างฝ่ายต่างสูญเสียเกิดความระส่ำระสาย แล้วเกิดผลเสียหายร่วมกัน ซึ่งกระทบต่อทั้งสองฝ่าย

ตอนนี้จะขึ้นยุคใหม่เป็นยุคที่ ๔ จะต้องเปลี่ยนใหม่ ไม่ใช่วนกลับไปหาเก่าทั้งหมด แต่เป็นการปรับให้พอดี คือ รู้จักจัดตนเองและธรรมชาติให้ประสานกลมกลืนและเกื้อกูลต่อกัน ซึ่งมนุษย์สมัยปัจจุบันมีความสามารถที่จะทำได้มาก เพราะว่ามันมนุษย์ได้มีความรู้ความเข้าใจธรรมชาติมากขึ้นด้วยความเจริญทางวิทยาศาสตร์ ส่วนการปฏิบัติให้ถูกต้องก็คือการนำพุทธธรรมมาใช้นั่นเอง และนี่ก็เป็นจุดหนึ่ง ที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาบรรจบกับพุทธธรรม

๓. สร้างสรรค์ พัฒนา และใช้เทคโนโลยีเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต หรือพัฒนาศักยภาพของคน หรือเพื่อสร้างเสริมโอกาสในการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิต หรือพัฒนาศักยภาพ เช่นนั้นไม่ผลิตพัฒนา หรือใช้เทคโนโลยี เพื่อสนองความเห็นแก่ตัว และการเบียดเบียนทำลายไม่ว่าจะเป็นการทำลายมนุษย์ด้วยกัน ทำลายสังคม หรือทำลายธรรมชาติแวดล้อมก็ตาม ไม่มุ่งสนองโลภะ โทสะ โมหะ หรือ ตัณหา มานะ และทิฐิ ไม่ส่งเสริมให้เกิดความลุ่มหลงมัวเมาที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นทาสของวัตถุ ตลอดจนเป็นทาสของเทคโนโลยีเอง แต่ให้เทคโนโลยีเป็นเครื่องส่งเสริมเอื้ออำนวย ในการที่มนุษย์จะเข้าถึงสันติสุข และอิสรภาพ รวมทั้งดำรงรักษาความเป็นอิสระจากเทคโนโลยีนั่นเอง ไว้ได้โดยตลอดด้วย

ที่จริงนั้น ไม่ว่ามนุษย์จะเจริญด้วยเทคโนโลยีมากเพียงไร แม้จะเอาชนะพยายามพิชิตธรรมชาติอย่างไรก็ตาม ก็หนีความต้องการธรรมชาติไปไม่พ้น เพราะองค์ประกอบทั้ง ๓ อย่าง คือ มนุษย์ ธรรมชาติ สังคมนั้น เป็นองค์ประกอบที่มีชีวิต มีฐานที่โยงใยถึงกัน ซึ่งดึงดูดกันอยู่เป็นธรรมดา และมนุษย์นี้ต้องการความมีชีวิตชีวา ซึ่งเทคโนโลยีไม่สามารถให้ได้โดยสมบูรณ์ แม้ว่าเทคโนโลยีจะเจริญพัฒนาไปมากมาย มนุษย์อาจจะตื่นเต้นไปกับเทคโนโลยีที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ๆจนหลงลืมตัว ลืมเพื่อนสนิท มิตรร่วมตาย สหายเก่า เพราะมัวสนุกสนานกับเทคโนโลยีนั้น ทำให้ลืมไปชั่วคราว ไม่นึกถึงธรรมชาติ ไม่นึกถึงสังคม ไม่นึกถึงมนุษย์ด้วยกัน เห็นแก่ตัว แต่ไม่เห็นแก่ชีวิตของตน

ความตื่นเต้นเตลิดไป และความมัวเมาจากการที่ได้สนองตัณหา สนองมานะ สนองความรู้สึกวอดไก่อ มีความหรรษา ฟุ้งเฟ้อ อะไรต่างๆเหล่านี้ เป็นความรู้สึกที่ทำให้เราพลัดเพลินไปได้ชั่วคราว เมื่อใดความรู้สึกตื่นเต้นฟุ้งนี้จางหายไป มนุษย์ก็จะรู้สึกว่เทคโนโลยีนั้นเป็นของที่

แห้งแล้ง จืดชืด ไม่มีชีวิตชีวา แม้คนจะเจริญด้วยเทคโนโลยีมีคอมพิวเตอร์อะไรต่างๆ มากมาย แต่ก็หนีธรรมชาติไม่พ้น ในเวลาหนึ่งเขาจะต้องการความมีชีวิตชีวา จะต้องนึกถึงธรรมชาติ และจะต้องนึกถึงมนุษย์ด้วยกัน

แม้ว่าเทคโนโลยีจะช่วยสื่อสารให้คนพูดกันได้เห็นกันได้ทางโทรศัพท์ ติดต่อกันได้ทางคอมพิวเตอร์ สื่อสารกันได้รวดเร็ว รู้สึกตื่นเต้น สนุกไปชั่วคราว แต่ในที่สุดมนุษย์ก็ต้องอยากพบตัวจริงกันอยู่นั้นแหละการมาพบปะกัน มาคุยกันต่อหน้าต่อตาและพร้อมหน้าพร้อมตา ย่อมให้ความรู้สึกเต็มอิ่มเต็มจิตเต็มใจ ดีกว่าจะใช้เทคโนโลยีเหล่านั้นเป็นเครื่องติดต่อกัน (ในทางตรงข้ามบางคน ถ้าพบกันจะทำให้เสียความมีชีวิตชีวาก็เลยใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือติดต่อกับสื่อสารเพื่อจะหลีกเลี่ยงการพบปะตัวกัน จะได้ไม่สูญเสียความมีชีวิตชีวา) เพราะฉะนั้น ในขั้นตอนสุดท้ายมนุษย์จะหนีธรรมชาติ หนีสังคม และหนีชีวิตที่แท้จริงของตนเองไปไม่พ้น จึงเป็นอันว่า จะต้องคำนึงอยู่ตลอดเวลาถึงองค์ประกอบ ๓ ประการนี้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของความเป็นมนุษย์เลยทีเดียว

อนึ่งควรจะพูดย้ำไว้ว่า เทคโนโลยีไม่ว่าจะเจริญก้าวหน้ามากเท่าใด ก็เป็นเพียงส่วนเสริมหรือเป็นตัวการพิเศษในระบบการดำรงอยู่ของมนุษย์โดยที่มันเป็นเครื่องมือขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของมนุษย์ ทำให้มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับธรรมชาติมีประสิทธิภาพมากขึ้น ในกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยเป็นปัจจัยข้างฝ่ายมนุษย์ที่เกิดเพิ่มเข้ามาในกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยนั้นเพื่อสนองความประสงค์ของมนุษย์เอง ข้อพิเศษอยู่ที่ว่า แม้ว่ามันจะเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งในกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยนั้น แต่มันก็เป็นปัจจัยที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งมนุษย์ใช้จัดสรรปัจจัยอื่นๆ เพื่อผันหรือผลักดันกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยให้ดำเนินไปตามที่มนุษย์ต้องการ ถึงแม้จะพูดกันถึงขั้นที่ว่า มนุษย์สามารถใช้เทคโนโลยีขั้นสูงสร้างชีวิตพันธุ์ใหม่ขึ้นมาได้ แต่ที่แท้มนุษย์และเทคโนโลยีก็หาได้สร้างชีวิตขึ้นมาไม่ มนุษย์ทำได้เพียงแต่ใช้เทคโนโลยีเป็นปัจจัยจัดสรรผลักดันองค์ประกอบ และเหตุปัจจัยของชีวิตที่มีอยู่ในธรรมชาติให้ปรากฏออกมาอย่างนั้นเท่านั้น เทคโนโลยีถ้าไม่เป็นปัจจัยแปลกปลอม ก็เป็นเพียงปัจจัยเสริมเติมเท่านั้นมันไม่ใช่ชีวิต และไม่สามารถแทนชีวิตได้ ปัญหาสำคัญอยู่ที่ว่า เราจะใช้มันในทางที่เกื้อหนุนชีวิต หรือในทางที่จะเบียดเบียนทำลายชีวิต

เรื่องมนุษย์กับธรรมชาติและสังคมนี้ จะเห็นได้ว่าในพระพุทธ ศาสนาท่านคำนึงอยู่ตลอดเวลา พระสงฆ์นั้นจะต้องไม่ห่างจากธรรมชาติ วิถีชีวิตการปฏิบัติบำเพ็ญต่างๆ ก็สนับสนุนให้ไปใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ไปอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ส่วนในด้านสังคม แม้พระพุทธศาสนาจะไม่ส่งเสริม ความติดพัน ไม่สรรเสริญการคลุกคลี และแนะนำให้พระสงฆ์อยู่อย่างสงบในที่สงัด แต่แม้ในกรณีอย่างนั้น คือ แม้แต่พระสงฆ์ที่ต้องการวิเวก ท่านก็ไม่ให้ตัดขาดจากสังคม พระต้องเข้ามาหาชาวบ้านเพื่อรับอาหารและให้ธรรม

แม้ในสังคมของพระสงฆ์เองก็มีพระวินัยบังคับว่า พระภิกษุจะต้องมีการประชุมกัน ต้องมาพบปะกันอย่างน้อย ๑๕ วันครั้งหนึ่ง มาทำสังฆกรรม ทำอุโบสถ พระสงฆ์ตามหลักธรรมวินัย มีชีวิตแบบอยู่ร่วมกันอย่างน้อยก็เป็นชุมชนเล็กๆต้องเรียนรู้ และฝึกฝนที่จะปฏิบัติต่อกันในทางสังคมให้อยู่กันอย่างเรียบร้อยด้วยดีเกื้อกูลกัน พร้อมเพรียงกันมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดำรงธรรมได้ และเป็นหลักใจของประชาชน ตามหลักสาราณียธรรม ๖ และอปรีหานียธรรม ๗ พระสงฆ์จึงไม่สามารถแยกตัวตัดขาดจากสังคม การเป็นสมาชิกของสงฆ์ก็คือการอยู่ร่วมในสังคมนั่นเอง แม้แต่เป็นพระอรหันต์แล้วก็ร่วมอยู่ในอริยสงฆ์ สงฆ์ก็คือหมู่หรือชุมชน ผู้ที่บรรลุนิพพานขั้นสูงเป็นอริยบุคคลก็

มีความรู้สึกว่าคุณมีส่วนร่วมอยู่ในหมู่สงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี หรือพระอรหันต์ แต่ละท่านก็มีส่วนร่วมอยู่ในสงฆ์ทั้งหมดไม่ได้หนีสังคม

เป็นอันว่า องค์ประกอบ ๓ ประการนี้ เป็นสิ่งที่ต้องประสาน กลมกลืนไปด้วยกัน ถ้าจะมี และใช้เทคโนโลยี ก็ต้องให้เทคโนโลยีนั้น ส่งเสริมหลักการที่กล่าวมานี้ และนี่ก็เป็นข้อปฏิบัติเกี่ยวกับ เรื่องเทคโนโลยีอีกอย่างหนึ่ง เมื่อพูดถึงความประสานกลมกลืน มีเรื่องที่เราทำความเข้าใจกัน เล็กน้อย ความประสานกลมกลืนนั้นตรงข้ามกับความขัดแย้ง และความเหลื่อมล้ำ ล้า ล้า แทรกแซง เมื่อ สิ่งใดสิ่งหนึ่งเจริญงอกงามขึ้นนั้น บางทีก็ต้องมีอาการขัดแย้งและความเหลื่อมล้ำ ล้า ล้า แทรกแซง เกิดขึ้นภายในตัวก่อน ในกรณีเช่นนี้ถ้ามีแต่ความประสานกลมกลืนกันอยู่ ความเจริญงอกงามก็ไม่ เกิดขึ้น ความขัดแย้งเหลื่อมล้ำ ล้า ล้า แทรกแซงจึงอาจจะเป็นอาการอย่างหนึ่งของความเจริญงอกงาม

อย่างไรก็ตาม จะต้องไม่หลงเข้าใจผิด แล้วไม่เห็นความสำคัญ ของความประสาน กลมกลืนในกระบวนการแห่งความเจริญงอกงาม จะต้องเข้าใจว่า เมื่อมีความขัดแย้งเหลื่อมล้ำ ล้า ล้า แทรกแซงกันเกิดขึ้นนั้น ถ้าสิ่งนั้นจะเจริญงอกงามต่อไป ความขัดแย้ง ล้า ล้า นั้นก็เป็นอาการที่แสดงว่า มีเหตุปัจจัยบางอย่างซึ่งทำให้สิ่งนั้นต้องทำการปรับตัวใหม่ ความขัดแย้ง ล้า ล้า นั้นเป็นอาการของการ ปรับตัวที่กำลังดำเนินไปอยู่ เมื่อปรับตัวใหม่ได้แล้วสิ่งนั้นก็ก้าวเข้าสู่ความเจริญงอกงามขึ้นต่อไป การปรับตัวได้ ก็คือการที่สิ่งนั้นคืนเข้าสู่ภาวะประสานกลมกลืนใหม่อีกครั้งหนึ่ง

ความขัดแย้ง ล้า ล้า นั้น เป็นอาการของความคลาดเคลื่อนออกจากดุลยภาพและพร้อม กันนั้นก็เป็นการดิ้นรนเพื่อเข้าสู่ดุลยภาพใหม่ คือ ความประสานกลมกลืนอีกครั้งหนึ่ง ความ ประสานกลมกลืนจึงเป็นจุดหมายของความล้า ล้า ล้า และทั้งเป็นเครื่องบ่งบอกถึงความสำเร็จใน การปรับตัวใหม่ได้ ที่ทำให้ความล้า ล้า ล้า สิ้นสุดลง ความประสานกลมกลืนเป็นภาวะแห่งดุลย ภาพเดิมก่อนที่จะเกิดความล้า ล้า ล้า และเป็นภาวะแห่งดุลยภาพใหม่ที่เป็นจุดหมายของความล้า ล้า ล้า ที่เกิดขึ้น เช่นเดียวกับความสงบหรือสันติ เป็นภาวะแห่งดุลยภาพเดิมก่อนที่จะเกิดความ ดิ้นรนปั่นป่วนหวั่นไหว และก็เป็นจุดหมายปลายทางของความดิ้นรนปั่นป่วนหวั่นไหวและแม้แต่ ระส่ำระสายที่เกิดขึ้น เพราะการที่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ดิ้นรนหวั่นไหวก็เพื่อเข้าไปหาภาวะสงบนิ่งหรือสันติ นั้นเอง

ฉะนั้น ความล้า ล้า ล้า ที่ยอมรับได้ก็คือ ความล้า ล้า ล้า ในกระบวนการปรับตัว ที่กำลังดำเนินเข้าสู่ความประสานกลมกลืนหรือดุลยภาพใหม่ โดยเฉพาะความล้า ล้า ล้า ที่ดำเนิน ไปภายในการควบคุมดูแลของปัญญา ที่กำลังนำทางมันเข้าสู่ความประสานกลมกลืนได้อย่างชาญ ฉลาด ซึ่งจะเป็นขั้นตอนของความเจริญงอกงามอย่างแท้จริง แต่ถ้าความล้า ล้า ล้า เหลื่อมล้ำ แทรกแซงนั้น เป็นเพียงความคลาดเคลื่อนออกจากดุลยภาพ แล้วดำเนินไปอย่างเปะปะ สับสนเลื่อน ลอย ไม่เข้าในทางแห่งการปรับตัวสู่ความประสานกลมกลืนที่เป็นดุลยภาพใหม่ และไม่เป็นไปโดย การ นำทางของปัญญา ความล้า ล้า ล้า นั้นก็จะเป็นเพียงอาการ หรือขั้นตอนของความพินาศแตก สลาย หาใช่เป็นความเจริญงอกงามอย่างใดไม่

ดังนั้น จึงต้องกล่าวถึงความประสานกลมกลืนเป็นหลักของความเจริญงอกงาม แต่ เป็นความประสานกลมกลืนที่เคลื่อนไหวปรับตัว ไม่ใช่ความกลมกลืนอยู่นิ่งๆ ตายๆ ความประสาน กลมกลืนนี้ เป็นดุลยภาพภายในกระบวนการ คู่กับสันติหรือความสงบ ซึ่งเป็นดุลยภาพที่ปรากฏ ภายนอก หรือเป็นดุลยภาพในที่สุดคือเมื่อจบกระบวนการ

อนึ่งบางครั้ง แม้ความลักลั่นขัดแย้งจะยังไม่เกิดขึ้น ปัญญาที่ชาญฉลาดอาจริเริ่มทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในสิ่งทั้งหลายเอง โดยจัดสรรปัจจัยต่างๆทั้งที่มีอยู่เดิมและที่เพิ่มเข้ามาใหม่ให้ปรับตัวเข้าด้วยกัน และดำเนินต่อไปอย่างประสานกลมกลืนตั้งแต่ต้นจนตลอด โดยไม่ปรากฏความลักลั่นขัดแย้งออกมาเลย ถ้าอย่างนี้ก็เรียกว่าเป็น ความเจริญงอกงามอย่างประสานกลมกลืน หรือเป็นการพัฒนาอย่างมีบูรณาการ ซึ่งทำให้มีสมดุลสืบเนื่องอยู่ได้ตลอดเวลา

### ๓.๓ มหาปเทศ ๔ กับบริบทในสังคมไทย

#### ๓.๓.๑ หลักมหาปเทศ ๔

หมวดแรกเป็นหลักของการอ้าง ๔ แบบ เป็นเรื่องที่ว่าด้วยหลักการทั่วไปใช้สำหรับการอ้างเพื่อสอบสวนเทียบเคียงคำสอนว่าสิ่งไหนเป็นธรรมวินัยและสิ่งไหนไม่ใช่คำสอนที่แท้จริงโดยมีหลักการว่าดังนี้

๑)หากมีภิกษุกล่าวว่า ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ว่า สิ่งนี้เป็นธรรม สิ่งนี้เป็นพระวินัย สิ่งนี้เป็นสัตตสุสาน

๒)หากมีภิกษุกล่าวว่าในอาวาสชื่อนั้น มีสงฆ์อยู่พร้อมด้วยพระเถระพร้อมด้วยปาติโมกข์ ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะหน้าสงฆ์นั้นว่า สิ่งนี้เป็นธรรม สิ่งนี้เป็นพระวินัย สิ่งนี้เป็นสัตตสุสาน

๓)หากมีภิกษุกล่าวว่าในอาวาสชื่อนั้น มีภิกษุเป็นพระเถระอยู่จำนวนมาก เป็นพหูสูตถึงอาคม คือ ข่านาญในพระพุทธรูปทั้ง ๕ นิกาย ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมัตติกา ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้นว่า สิ่งนี้เป็นธรรม สิ่งนี้เป็นพระวินัย สิ่งนี้เป็นสัตตสุสาน

๔)หากมีภิกษุกล่าวว่า ในอาวาสชื่อนั้น มีภิกษุผู้เป็นพระเถระอยู่รูปหนึ่งเป็นพหูสูตถึงอาคม ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมัตติกา ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะหน้า พระเถระรูปนั้นว่า สิ่งนี้เป็นธรรม สิ่งนี้เป็นพระวินัย สิ่งนี้เป็นสัตตสุสาน

เธอทั้งหลาย ยังไม่ฟังขึ้นชม ยังไม่ฟังคัดค้านคำกล่าวของผู้นั้น ฟังเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดีแล้ว ฟังตรวจสอบดูในพระสูตรเทียบดูในพระวินัย

ก) ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้นสอบลงในพระสูตรด้วยก็ไม่ได้ เทียบเข้าในพระวินัยก็ไม่ได้ ฟังสันนิษฐานว่านี่มิใช่ดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแน่นอน ภิกษุนี้ ถือไว้ผิด ฟังทิ้งเสีย

ข) ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในพระสูตรก็ได้ เทียบเข้าในพระวินัยก็ได้ ฟังสันนิษฐานว่า นี่เป็นดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแน่แท้ ภิกษุนี้รับมาด้วยดี

**โดยสรุป คือ การยกข้ออ้างหรือหลักฐาน ๔ อย่างคือ**

- ๑) พุทธาปเทศ คือ การยกเอาพระพุทธเจ้าขึ้นอ้าง
- ๒) สังฆาปเทศ คือ การยกเอาคณะสงฆ์ขึ้นอ้าง
- ๓) สัมพหุัตถเถราปเทศ คือ การยกเอาพระเถระจำนวนมากขึ้นอ้าง
- ๔) เอกเถราปเทศ คือ การยกเอาพระเถระรูปหนึ่งขึ้นอ้าง

หมวดหลัง หลักมหาปเทศ ๔ เฉพาะในทางพระวินัย มีดังนี้

๑)สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควร แต่เข้ากันกับสิ่งที่ไม่ควร (อกัปปิยะ) ชัดกับสิ่งที่ควร (กัปปิยะ) สิ่งนั้นไม่ควร

๒)สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควร แต่เข้ากันกับสิ่งที่ควร (กัปปิยะ) ชัดกับสิ่งที่ควร (อกัปปิยะ) สิ่งนั้นควร

๓)สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควร แต่เข้ากันกับสิ่งที่ไม่ควร (อกัปปิยะ) ชัดกับสิ่งที่ควร (กัปปิยะ) สิ่งนั้นไม่ควร

๔)สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควร แต่เข้ากันกับสิ่งที่ควร (กัปปิยะ) ชัดกับสิ่งที่ไม่ควร (อกัปปิยะ) สิ่งนั้นควร

#### อธิบายหลักมหาปเทศ ๔ เพิ่มเติม

ตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติห้ามภิกษุฉันอาหารในเวลาวิกาล เช่น ข้าว ๗ อย่าง ไม่ควรฉันในเวลาหลังเที่ยงไปแล้ว แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า ของอย่างอื่นเช่น ผลไม้ต่าง ๆ จะบริโภคได้ ผลไม้ต่าง ๆ ที่ห้ามบริโภคนั้นมีอยู่ ๙ ชนิด คือ

๑. ดาล

๒. มะพร้าว

๓. ผลขนุน

๔. ขนุนสำปะลอ

๕. น้ำเต้า

๖. พักเขียว

๗. แดงกวา

๘. แดงโม

๙. พักทอง รวมทั้งอปรณชาติทั้งหมด เช่น ถั่วเขียว ถั่วราชมาส งา

ทั้ง ๙ อย่างนี้ ถึงแม้พระพุทธเจ้าจะไม่ได้ห้ามไว้ แต่ก็ถือเป็นสิ่งที่ต้องห้ามบริโภคในเวลาที่เกินกำหนด ดังที่มหาปเทศ ข้อที่ ๑ กล่าวว่า “สิ่งใดไม่ได้ห้ามไว้ว่าไม่ควร หากสิ่งนั้นเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ชัดกับสิ่งที่ควร ถือว่าสิ่งนั้นไม่ควร”

ในข้อต่อไปนี้ ยกตัวอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตน้ำอัฐุบบาน คือน้ำผลไม้ ๘ ชนิด ให้บริโภคได้ในเวลาหลังเที่ยงไปแล้ว เช่น

๑. น้ำมะม่วง

๒. น้ำชมพูหรือน้ำหว่า

๓. น้ำกล้วยมีเม็ด

๔. น้ำกล้วยไม่มีเม็ด

๕. น้ำมะพร้าว ที่ผสมน้ำแล้ว

๖. น้ำลูกจันทร์หรือองุ่น

๗. น้ำเหง้าอุบล

๘. น้ำมะพร้าวหรือลนจี

และน้ำผลไม้ นอกจากนี้ก็สมควรเป็นน้ำที่ฉันได้

๑. น้ำลูกหว้า
๒. น้ำลูกหวาย
๓. น้ำมะขาม
๔. น้ำส้มมะงั่ว
๕. น้ำลูกมะขวิด
๖. น้ำลูกสะคร้อ
๗. น้ำลูกเลียบเหี่ยว

น้ำผลไม้ชนิดต่างประดามีที่จำหน่ายกันอยู่ตามท้องตลาด เช่น น้ำแอปเปิ้ล น้ำสัปปะรด น้ำฝรั่ง ก็สมควรฉันได้เช่นกัน ดังข้อที่สองของมหาปเทศ ๔ กล่าวว่า

“สิ่งใดที่ไม่ได้ห้ามไว้ว่าไม่ควร แต่สิ่งนั้นเข้ากับสิ่งที่ควรขัดกับสิ่งที่ไม่ควร ถือว่าสิ่งนั้นควร”

อธิบายได้อีกอย่างหนึ่งว่า สิ่งใดที่ไม่ได้ห้ามไว้ว่าไม่ควร หมายความว่า น้ำฝรั่ง หรือน้ำแอปเปิ้ลนั้น ไม่มีอยู่ในข้อห้าม แต่หากว่า สิ่งเหล่านั้นเข้ากันได้กับน้ำผลไม้ที่ทรงอนุญาต และเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับของที่ทรงห้ามไว้ เช่น ข้าว ๗ อย่าง ฉะนั้น สิ่งที่กำลังกล่าวมานี้ คือ น้ำแอปเปิ้ล น้ำฝรั่ง เป็นสิ่งที่ฉันได้

อนึ่งเรื่องในการอนุญาตจีวรไว้สำหรับนุ่งห่มนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตจีวรไว้ ๗

ชนิด คือ

๑. ผ้าที่ทำด้วยเปลือกไม้ เช่น ผ้าลินิน
๒. ผ้าที่ทำด้วยฝ้าย
๓. ผ้าที่ทำด้วยใยไหม เช่น ผ้าแพร
๔. ผ้าที่ทำด้วยขนสัตว์ ยกเว้นผมและขนมนุษย์ เช่น ผ้าสักหลาด ผ้ากำมะหยี่ไหม คือ ผ้าที่ทอด้วยขนสัตว์เกมไหม
๕. ผ้าที่ทำด้วยเปลือกป่าน ผ้าชนิดนี้เป็นผ้าเนื้อหยาบ
๖. ผ้าที่ทำด้วยของ ๕ อย่างข้างต้นรวมกันอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ทำด้วยด้ายเกมไหม เป็นต้น

ส่วนผ้าที่พระพุทธเจ้ามิได้ทรงอนุญาตไว้ แต่คล้ายตามหลักการมหาปเทศ ๔ ได้ คือ ผ้าอีก ๖ ชนิด

๑. ผ้าทุกละ คือ เป็นผ้าชนิดที่ทำด้วยเปลือกไม้คล้ายกับผ้าป่าน จึงสามารถอนุญาตให้ใช้ได้กับ ผ้าสาณะ คือ ผ้าที่ทำด้วยเปลือกป่าน
  ๒. ผ้าปคุณณะ
  ๓. ผ้าจียะปฐะ
  ๔. ผ้าโสमारปฐะ
- ผ้าทั้ง ๓ ชนิดนี้ อนุญาตตามผ้าที่ทำจากไหม คือ ผ้าโกเสยยะ
๕. ผ้าอิทธิมยะ ผ้าที่ผู้มีฤทธิ์บันดาลขึ้นมา
  ๖. ผ้าเทวะทตติยะ ผ้าที่เทพเจ้าเนรมิตขึ้นมาให้
- ผ้าทั้ง ๒ ชนิดนี้ อนุญาตตามในผ้าทั้ง ๖ ชนิดข้างต้น และผ้าฝ้าย

หลักมหาปเทศ ๔ เป็นเพียงหลักการหนึ่งเท่านั้นที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตั้งหลักการนี้ไว้เพื่อเป็นเครื่องมือในการพิจารณาใช้สอยปัจจัยต่าง ๆ เช่น ปัจจัย ๔ และบริวาร ๘ ทั้งนี้ เพื่อให้เหมาะสมกับเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป และสถานที่ที่ต่างกันไปด้วย ตัวอย่างที่ยกมานั้นมีเรื่องจิ๋วและเรื่องการฉันทน้ำผลไม้ต่าง ๆ เหล่านี้ ยกมาเป็นตัวอย่างเพื่อจะได้เข้าใจในหลักการนี้ดียิ่งขึ้น แต่ทั้งนี้มีส่วนมากก็อาศัยเกณฑ์จากพระไตรปิฎก เช่น เรื่องจิ๋ว เป็นต้น เรื่องจิ๋วนั้นเมื่อกล่าวกันโดยทั่วไปแล้ว ในปัจจุบันไม่มีปัญหากันแต่อย่างใดในเรื่องของชนิดของผ้าที่ใช้ก็ดี และสีที่นำมาย้อมก็ดีเพราะจิ๋วส่วนใหญ่นั้นเป็นสิ่งที่หาซื้อได้ตามร้านขายสังฆภัณฑ์ทั่วไปในประเทศ และก็เป็นที่พระบรมพุทธานุญาตทั้งสิ้น ในส่วนของเรื่อง มิตรโกน ในปัจจุบันนี้ก็มีมีการนำกรรไกรไฟฟ้ามาใช้ก่อนโลมได้ตามกาลเครื่องกรองน้ำ บัดนี้มีเครื่องกรองน้ำชนิดมาตรฐานติดตั้งอยู่ตามวัดบางวัด เพื่อสะดวกแก่สงฆ์หมู่มาก ก็เป็นการสมควร ในการใช้สิ่งของชนิดนั้น

### ๓.๓.๒ หลักสันโดษ

นอกจากหลักมหาปเทศ ๔ แล้วยังมีหลักการที่ไว้สำหรับพิจารณาพฤติกรรมการบริโภคอีกคือหลักธรรมที่ว่าด้วยความสันโดษ ในหลักธรรมเรื่องความสันโดษนี้คือ ความยินดี ความพอใจ ความยินดีด้วยของของ ซึ่งได้มาด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามโดยชอบธรรม หรือความยินดีด้วยปัจจัย ๔ ตามมีตามได้ รวมถึงความรู้จักออมรู้จักพอสันโดษนั้นเมื่อกล่าวโดยสรุปมี ๓ ประการคือ

๑) **ยถาลาภสันโดษ** คือ ยินดีตามที่ได้ ยินดีตามที่พึงได้ คือ เมื่อเราได้สิ่งใดมา หรือเพียรพยายามหาสิ่งใดมาได้ เมื่อเป็นสิ่งที่เราควรจะได้ ไม่ว่าจะหยาบหรือประณีตแค่ไหนก็ตาม ก็พึงยินดีพอใจในสิ่งนั้น ไม่ติดใจอยากได้สิ่งอื่น ไม่เดือดร้อนกระวนกระวาย เพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ กล่าวคือไม่ปรารถนาในสิ่งที่ตนไม่พึงได้ หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้ โดยถูกต้องชอบธรรม และไม่เพ่งเล็งปรารถนาของที่คนอื่นได้ ไม่อิจฉาริษยาคนอื่น ๆ

๒) **ยถาพละสันโดษ** คือ ยินดีตามกำลัง คือยินดีแต่พอกำลังร่างกายสุขภาพและวิสัยแห่งการใช้สอยของตนไม่ยินดีอยากได้เกินกำลังตนมีหรือได้สิ่งใดมาอันไม่ถูกกำลังร่างกายหรือสุขภาพ เช่น ภิกษุได้อาหารบิณฑบาตที่ส่งผลต่อโรคของตน หรือเกินกำลังการบริโภคใช้สอย ก็ไม่ห่วงเหินเสียตายเก็บไว้เสียเปล่า หรือฝืนใช้ให้เป็นโทษเป็นอันตรายแก่ตนเอง ย่อมสละให้แก่ผู้อื่นที่สามารถใช้เป็นประโยชน์ได้โดยการรับ หรือแลกเอาสิ่งที่ถูกโรคกับตนแต่เพียงพอกแก่กำลังการบริโภคใช้สอยของตน

๓) **ยถาสารูปสันโดษ** คือ ยินดีตามสมควร เป็นการยินดีตามที่เหมาะสมกับตน อันสมควรแก่ภาวะฐานะและแนวทางชีวิต รวมถึงจุดหมายการบำเพ็ญกิจของตน เช่น ภิกษุ ไม่พึงปรารถนาสิ่งของอันไม่สมควรแก่สมณะภาวะ หรือภิกษุบางรูปได้ปัจจัย ๔ ที่มีค่ามาก เห็นว่าเป็นสิ่งของสมควรแก่ท่านผู้ทรงคุณสมบัตินั้นบถ ก็นำไปมอบให้แก่ท่านผู้นั้นส่วนตนเองนั้นใช้แต่สิ่งอันพอประมาณ หรือในกรณีที่ภิกษุบางรูปกำลังประพฤติวัตรขัดเกลาคตน ได้ของประณีตมา ก็สละให้แก่เพื่อนภิกษุรูปอื่น ๆ ตนเองเลือกหาของปอน ๆ มาใช้ หรือตนเองมีโอกาสจะได้ลาภอย่างหนึ่งแต่รู้ว่าสิ่งนั้นเหมาะสมหรือเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อื่นที่เชี่ยวชาญถนัดสามารถด้านนั้น ก็สละให้ลาภถึงแก่ท่านผู้นั้นตนรับเอาแต่สิ่งที่เหมาะสมกับตน

สันโดษ ๓ นี้ ถ้านำมาพิจารณาในปัจจัย ๔ แต่ละอย่างรวมเรียกว่า สันโดษ ๑๒ อนึ่ง สันโดษ ๓ นี้ เป็นคำอธิบายของพระอรรถกถาจารย์ซึ่งโดยมากมุ่งแสดง ข้อปฏิบัติของพระภิกษุโดยเฉพาะ

### ๓.๓.๓ การบริโภคอาหาร: พิจารณาจากข้อเท็จจริงในปัจจุบัน

เรื่องการบริโภคอาหาร ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจในประเด็น ดังต่อไปนี้

- ๑) การได้มาซึ่งอาหาร
- ๒) การปฏิบัติเมื่อได้อาหารมาจำนวนมาก
- ๓) การปฏิบัติเมื่อมีผู้นำอาหารแห่งมาถวาย

#### จากการค้นคว้าพบว่า

๑) การได้มาซึ่งอาหาร กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้อาหารมาโดยการบิณฑบาตรองลงมาคือ มีผู้นำมาถวายเป็นประจำ นอกจากนั้น ฉันทในโรงครัวของวัดและซื้อเองตามลำดับ โดยเมื่อพิจารณาจำแนกตามจุดประสงค์ของการบวชพบว่า กลุ่มผู้ที่บวชเพื่อการศึกษาต่อเป็นกลุ่มเดียวที่มีการซื้ออาหารนั่นเอง

๒) การปฏิบัติเมื่อได้อาหารมาจำนวนมาก กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่แบ่งให้ภิกษุรูปอื่นรองลงมาคือ นำไปแจกญาติโยม บางส่วน นำไปเก็บไว้ในโรงครัวของวัด และนำไปเก็บไว้ในตู้เย็น โดยเมื่อพิจารณาจำแนกตามจุดประสงค์ของการบวชพบว่า ในจำนวนผู้ที่เก็บอาหารไว้ในตู้เย็น เป็นกลุ่มผู้ที่บวชเพื่อการศึกษา และศึกษาธรรมตามลำดับ

๓) การปฏิบัติเมื่อมีผู้นำอาหารแห่งมาถวาย กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่และเก็บไว้เป็นส่วนรวม รองลงมาคือรับและเก็บไว้เองหรือให้เด็กวัดรับไว้ โดยเมื่อพิจารณาจำแนกตามจุดประสงค์ของการบวชพบว่า กลุ่มผู้ที่บวชเพื่อแสวงหาเพื่อความพ้นทุกข์ ไม่มีผู้ที่รับอาหารและเก็บไว้เป็นส่วนตัว

๔) การปฏิบัติต่อสังคม กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ รับและเลือกของที่ต้องการใช้ออก ที่เหลือนอกจากนั้นแจกแก่ผู้อื่น รองลงมาคือ นำไปไว้เป็นของส่วนรวม นอกนั้นนำไปถวายต่อและเก็บไว้ในกุฏิตามลำดับ โดยเมื่อพิจารณาจำแนกตามจุดประสงค์ของการบวชพบว่า ทุกกลุ่มนิยมเลือกของที่ต้องการใช้ออก และที่ไม่ต้องการนำไปให้ผู้อื่น

๕) ลักษณะการนิมนต์ภายในวัด กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ได้รับการนิมนต์อย่างสม่ำเสมอ รองลงมาในจำนวนที่ไร้เรี่ยกันคือ การนิมนต์ขึ้นอยู่กับเจ้าอาวาส ที่เห็นว่าในวัดของตน มีการแจกนิมนต์ที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยเมื่อพิจารณาจำแนกตามจุดประสงค์ของการบวช พบว่า มีส่วนที่ได้รับการนิมนต์ที่ไม่เท่าเทียมกัน

### ๓.๔ การบริโภคนิยมการบริโภคในสังคมไทย

ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ ได้ให้ความหมายว่า “การบริโภค” คือกิน, ใช้, สอย, เสพ; ในประโยคที่ว่า “ภิกษุใดรู้อยู่ บริโภคน้ำ มีตัวสัตว์ เป็นปาจิตตियะ” ในที่นี้หมายถึงบริโภค ฉันท สงฆ์น้ำและใช้สอยอย่างอื่นด้วย

ความหมายบริโภคในพระพุทธศาสนานั้น จะเห็นได้ว่าแตกต่างจาก ความหมายของการบริโภคในสาขาวิชาอื่นอยู่บ้าง เช่น ในความหมายเชิงเศรษฐกิจ การบริโภคหมายถึง “การใช้วัตถุหรือสิ่งของที่ผลิตขึ้นมาให้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการผลิตสิ่งของนั้น” เช่น การผลิตข้าวเพื่อเป็นอาหาร การบริโภคในที่นี้ ก็คือ การบริโภคข้าวเพื่อเป็นอาหาร การผลิตเสื้อผ้า วัตถุประสงค์ในการสวมใส่

ปกปิดร่างกายป้องกันความหนาวร้อน แดดลมและป้องกันความอูจาด ไม่น่าดูการบริโภคเสื้อผ้าก็คือ การสวมใส่เสื้อผ้าเพื่อวัตถุประสงค์กล่าว

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕ ให้ความหมายว่า"การบริโภค" คือ กิน (ใช้ เฉพาะอาการที่กำลังทำให้ล่วงล้ำค่อไปสู่กระเพาะ)เช่น บริโภคอาหาร,เสพ เช่น บริโภคกาม,ใช้ สิ้นเปลือง

The America People Encyclopedia ให้ความหมายการบริโภคไว้ใกล้เคียงกันว่า” การบริโภคคือ การใช้ประโยชน์จากสินค้าและบริการเพื่อสนองความพอใจโดยตรงแก่ความต้องการ ของมนุษย์”

ความหมายของคำว่าบริโภคในทางมานุษยวิทยา คือ แบบแผนของพฤติกรรมของมนุษย์ ในสังคมหนึ่ง ในเรื่องของการใช้สินค้าและบริการ ซึ่งตรงกันข้ามกับการผลิตและการกระจายผลผลิต<sup>๕</sup>

ในทางเศรษฐศาสตร์ พฤติกรรมบริโภค คือ พฤติกรรมที่คนเกี่ยวข้องเกี่ยวข้องด้วยใน ขณะที่เลือก, ซื้อและใช้ผลผลิตและบริการ เพื่อที่จะสนองความต้องการและความพอใจของตน กิจกรรมเหล่านี้จะเกี่ยวข้องกับการบวนการทางด้านอารมณ์และจิตใจด้วย

การนำเอาความหมายของคำว่าบริโภคมาแจกแจงก็เพื่อที่จะทำให้เข้าใจว่าการบริโภคนั้นมีความหมายไปในทิศทางใด และเพื่อเป็นการถ่ายทอดความเข้าใจการบริโภคในบริบทของสังคม พระพุทธศาสนาที่มีพระวินัยเป็นกรอบในการประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ที่แตกต่างกันเห็นได้ชัดคือ ความหมายของคำว่าบริโภคเศรษฐศาสตร์ที่มองว่าการบริโภคเป็นกิจกรรมที่ตอบสนองความต้องการและความพอใจของคนและเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์และจิตใจด้วย ส่วนความหมายในทางพระพุทธศาสนา เป็นเพียงการบอกว่า เป็นการกิน, ใช้, เสพ แต่ไม่ได้บอกถึงการตอบสนองตอบทางด้านอารมณ์และจิตใจ เพราะเหตุว่าในทางพระพุทธศาสนามีเป้าประสงค์ของการบริโภคแตกต่างออกไป กล่าวคือการบริโภคโดยทั่วไปเป็นการบริโภคเพื่อสนองค้นหา ความอยาก ความต้องการ เป็นการบริโภคแบบพอกเสริม ส่วนการบริโภคในทางพระพุทธศาสนานั้น เป็นเพียง มรรควิธี หรือจุดเริ่มต้นที่จะนำพาชีวิตไปสู่ความผาสุกและความดีงามในอนาคต การบริโภคมิได้เป็น จุดสุดท้ายหรือเป็นผล ยกตัวอย่างเช่น การบริโภคอาหาร ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อการอนุเคราะห์ พรหมจรรย์ คือ ปรารถนาที่จะบรรลุธรรมมรรค โดยอาศัยประโยชน์จากการลดอาหารให้น้อยกว่า ธรรมดาบริโภคด้วยความรู้สึกเหมือนกินเนื้อบุตร

#### บริโภคปัจจัย ๔ ที่มาพระวินัยปิฎก

การจัดสรรปัจจัย ๔ เพื่อการบริโภคที่เหมาะสมสำหรับพระภิกษุสงฆ์ที่กำหนดไว้ในพระวินัยนั้นเป็นไปเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการประพฤติพรหมจรรย์ ถ้าพิจารณาในแง่ของการใช้สอยก็เป็น การใช้สอยที่พอประมาณ ใช้สอยเท่าที่จำเป็น เหมาะสมกับสภาพการณ์และสิ่งแวดล้อม ในสมัยพุทธกาลพระภิกษุยังมีจำนวนไม่มากเหมือนในสมัยนี้ เรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในครั้งนั้นพระพุทธองค์ จะทรงเป็นผู้วินิจฉัยด้วยพระองค์เอง และทรงบัญญัติพระวินัยไว้เป็นแนวทางในการปฏิบัติสืบต่อมา

<sup>๕</sup> Vivello, Frank Robert, Cultural Anthropology Handbook (New York: McGraw Hill, 1978) p. 241.

### ปัจจัย ๔ สำหรับพระภิกษุสงฆ์

ปัจจัย ๔ คือสิ่งที่จำเป็นในชีวิต เป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นของชีวิต ปัจจัย ๔ ของพระภิกษุสงฆ์ที่ได้บัญญัติไว้ในพระวินัย มีดังนี้<sup>๖</sup>

- ๑) จีวร ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม
- ๒) บิณฑบาต ได้แก่ อาหาร
- ๓) เสนาสนะ ได้แก่ ที่อยู่อาศัย ที่นั่ง ที่นอน
- ๔) เภสัช ได้แก่ ยาและอุปกรณ์รักษาโรค

#### ๓.๔.๑. ปัจจัยที่ ๑ จีวร

บทบัญญัติเรื่องการบริโภคจีวร

ในที่บางแห่งเรียงลำดับปัจจัย ๔ โดยเอาเรื่องบิณฑบาตขึ้นเป็นลำดับแรก<sup>๗</sup> ซึ่งไม่ตรงกับคำพิจารณาปัจจัย ๔ ในภาษาบาลี (ปัจจเวกขย์) ที่เรียงลำดับจีวรเป็นลำดับแรก เพื่อถือตามบาลีจึงเริ่มต้นพิจารณาด้วยเรื่องจีวร หรือผ้าสำหรับนุ่งห่มเป็นลำดับนุ่งห่มเป็นลำดับแรกเรียกว่าบริขารบริโภคจีวร เป็นเครื่องใช้สอยของพระภิกษุที่จำเป็นต้องมี เพราะการบวชเป็นพระภิกษุจะต้องมีเครื่องปกปิดร่างกายในหนังสือ เมื่อเราบวชของท่านพระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี) ได้ให้คำอธิบายในเรื่องจีวรไว้ว่า “แท้จริงคำว่า จีวร ไม่ใช่เป็นเรื่องของผ้าห่มโดยเฉพาะ ดังที่เข้าใจกันทั่วไป ที่ถูกต้องคือ เป็นชื่อของของผ้าห่มของพระภิกษุทั้งหมด เฉพาะผ้าห่มของพระภิกษุเท่านั้นที่เรียกว่า จีวร มี ๓ ผืน<sup>๘</sup>

จีวร ที่พระพุทธเจ้าอนุญาตให้ใช้ได้ มีดังนี้

- ๑.ผ้าสังฆาฏิ คือ ผ้าสำหรับห่มซับซ้อน ป้องกันความหนาว ความเย็นในฤดูหนาว ที่ชาวพุทธไทยรู้จักกันทุกวันนี้คือ ผ้าพาดหรือผ้าทาบไหล่ของพระภิกษุ
- ๒.อุตราสงค์ คือ ผ้าสำหรับห่ม ที่เรารียกกันตามความเข้าใจทั่วไปว่า จีวร
- ๓.อันตรวาสก คือ ผ้านุ่ง นิยมเรียกกันว่า สบง

#### บทสรุปจีวร

ในบทว่าด้วยการใช้สอยจีวรนี้ เป็นบทที่น่าสนใจอีกบทหนึ่ง เพราะเหตุว่า ในการบัญญัติสิกขาบทในแต่ละข้อนั้น มีความหมายเป็นอย่างยิ่ง ตัวอย่างเช่น บทที่ว่าด้วยการครอบครองอติเรกจีวรไว้ได้ ๑๐ วันเป็นอย่างมากรันั้นทำให้เราทราบว่า ผ้านั้นมีความสำคัญมากในยุคพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้สมาชิกในสังคมของพระองค์ทรงใช้ผ้าอย่างประหยัดแม้ผ้าที่ได้มาเกินความจำเป็น ก็ทรงเห็นว่าไม่ควรใช้สอย ไม่ควรเก็บไว้ให้ล่วงเวลานั้นไป นอกจากนี้ มอบให้ผ้าผืนนั้นมีเจ้าของร่วมกันหลายคน ภาษาในพระวินัย เรียกว่า การวิกัปปี เพราะเหตุว่า ภิกษุนั้นมีความจำเป็นในการใช้ผ้าสำหรับบริโภคแค่ไม่เกิน ๓ ผืนเท่านั้นก็พอแล้ว หรือไม่เช่นนั้น ถ้าได้ผ้ามาแล้วก็ควรทำตั้งใจอธิษฐานใช้เป็นของประจำตัวชนิดใดชนิดหนึ่ง เช่น ได้จีวรมาผืนหนึ่ง ก็อธิษฐานเป็นจีวรสำหรับ

<sup>๖</sup> วินย. ๔/๘๗/๑๐๖.

<sup>๗</sup> คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เสียงเสียง, วินัยมุข เล่ม ๑, หน้า ๘

<sup>๘</sup> ธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี), เมื่อเราบวช (กรุงเทพมหานคร : เสริมวิทย์บรรณาการ, ๒๕๑๓), หน้า ๗๖-๗๘.

ห้ามประจํา อย่างนี้ถือว่าได้ใช้ประโยชน์จากผ้านั้นอย่างเต็มที่ แต่หากนำมาเก็บไว้ นอกจากจะทำให้ผ้านั้นเก่าโดยใช่เหตุแล้ว บางครั้งอาจเกิดอันตรายกับผ้าได้ เช่น ผ้าถูกลักขโมยไป หรือโดนไฟไหม้ อย่างนี้เป็นต้น เหตุผลอีกประการหนึ่งซึ่งน่าสนใจคือ พระพุทธเจ้ามีความประสงค์ที่จะให้พระภิกษุในสังคมของพระองค์บริโภคแต่น้อย บริโภคอย่างประหยัด เพราะการที่พระภิกษุใช้ผ้าที่ได้มาอย่างไม่รู้จักประมาณ หรืออยู่ในเขตวัดใช้จีวรครั้งละหลายผืน นอกจากจะเป็นการสิ้นเปลืองทรัพยากรโดยใช้เหตุแล้ว ยังทำให้เกิดมีภาระมากในการดูแลรักษา รวมถึงการไม่สันโดษในของที่นำมาใช้สอยเกิดความพะวงในการปฏิบัติสมณธรรม เพื่อบรรลุจุดหมายที่กำหนดไว้ว่าเป็นจุดหมายสูงสุดในการมาบวชในศาสนา

### หลักการใช้จีวร : หลักปัจจัยปัจเจกชน

ในการบริโภคจีวรแต่ละครั้งนั้น ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา ท่านให้ตระหนักถึงประโยชน์แห่งการใช้สอยอย่างแท้จริง และต้องทำการพิจารณา ดังนี้

“ภิกษุพึงพิจารณาโดยแยบคายแล้วจึงใช้จีวร เพียงเพื่อกำจัดความหนาว ความร้อน (และ) สัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย และเพื่อปกปิดอวัยวะที่ควรละอาย”<sup>๙</sup>

ในการพิจารณานั้น ควรพิจารณาก่อนใช้สอยทุกครั้ง หรือขณะใช้สอย และหลังจากการใช้สอยแล้วก็เป็นควร

### ๓.๔.๒. ปัจจัยที่ ๒ อาหาร (ปิณฑบาท)

#### บทบัญญัติเรื่องการบริโภคอาหาร

อาหารเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญต่อร่างกายเป็นอย่างมาก มนุษย์หรือสัตว์จำเป็นจะต้องบริโภคอาหาร เพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายและชีวิตให้ดำรงอยู่ได้ ตามหลักการแล้วอาหารควรจะเป็นสิ่งบริโภคเข้าไปในร่างกายแล้วไม่ทำให้เกิดอันตรายแก่ร่างกาย รวมถึงการไปซ่อมส่วนที่สึกหรอ และอาหารจะไม่ใช่สิ่งที่บริโภคเข้าไปแล้วเกิดอาการเสียดเป็นอันตรายต่อระบบต่างๆ ของร่างกาย อาหารแบ่งเป็นชนิดต่างๆ ตามหลักของทางโภชนาการมีทั้งอาหารสำหรับเด็กแรกเกิด สำหรับคนธรรมดา และสำหรับผู้สูงอายุ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการสารอาหารของแต่ละวัย

การบริโภคอาหารของมนุษย์เริ่มมีมาตั้งแต่เกิดมีมนุษย์คนแรกขึ้นในโลกนี้ และการพัฒนาการกิน การบริโภคไปตามสังคมวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นในแต่ละสังคม แต่การบริโภคก็ควรมีหลักเกณฑ์เฉพาะส่วนที่จำเป็นในฐานะเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่ง ในทางพระพุทธศาสนาได้วางหลักเกณฑ์ในการบริโภคสิ่งของต่างๆ โดยเฉพาะในเรื่องอาหารนี้มากพอสมควร เริ่มตั้งแต่การได้มาซึ่งอาหาร การบริโภคขบฉันเป็นต้นระเบียบหรือกฎเกณฑ์นี้มีไว้เพื่อความเรียบร้อยของหมู่คณะ และการมีชีวิตที่ดำรงอยู่ต่อไป การบริโภคอาหารในทางพระพุทธศาสนานั้นมิได้เป็นจุดหมายสุดท้ายเหมือนดังที่สังคมทั่วไปปฏิบัติกัน แต่หากการบริโภคนั้นเป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติเพื่อไปหาอีกจุดหมายหนึ่งซึ่งในพระพุทธศาสนา เรียกว่าความหลุดพ้นจากทุกข์และเพื่อชีวิตที่ดีงาม

#### บทบัญญัติเกี่ยวกับการบริโภคอาหาร

ในบทนี้จะกล่าวถึงเรื่องของบริโภค,ของขบฉันของพระภิกษุที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้

<sup>๙</sup> ม.ม. ๑๒/๑๔/๑๗ ; ขุ.ม. ๒๙/๙๖๔/๖๑๑

ในคัมภีร์วิภังค์ได้กล่าวถึงโภชนะหรือของขบฉันที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ ๕ อย่าง คือ

๑. ข้าวสุก ได้แก่ ธัญชาติทุกชนิดที่หุงสุกแล้ว เช่น ข้าวเจ้า ข้าวเหนียว ข้าวฟ่าง เป็นต้น
๒. กุมมาส ได้แก่ ขนมหสชนิดต่างๆ ที่จะบูตได้เมื่อเลยเวลาอันสมควร เช่น ขนมหส, ขนมหสเปกขุน เป็นต้น
๓. สัตต ได้แก่ ขนมหสชนิดต่างๆ ที่ไม่บูต เช่น ขนมหสคูกี้ หรือขนมหสปังกอบ เป็นต้น
๔. ปลา ได้รวมเอาสัตว์น้ำชนิดอื่นที่ใช้เป็นอาหารเข้าไว้ด้วย
๕. เนื้อ ได้แก่เนื้อของสัตว์บกและนกบางชนิดที่ใช้เป็นอาหาร

### ข้อยกเว้นที่ไม่ต้องอาบัติ

เมื่อเกิดเหตุฉุกเฉิน เช่น พระภิกษุถูกกัด ในขณะนั้นไม่มีลูกศิษย์ไปด้วย ในพระวินัยได้อนุญาตให้ใช้ยาขนานพิเศษเรียกว่า ยามหาวิภัง ๔ อย่าง คือ ๑. น้ำปัสสาวะ ๒. อุจจาระ ๓. เล้า ๔. ดิน ฉะนั้นโดยไม่ต้องมีใครประเคนและในอรรถกถากล่าวว่า พระภิกษุจะตัดไม้เผาทำเป็นเล้า หรือจะขุดพื้นดิน เพื่อจะเอาดินก็ได้ ไม่ต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะการตัดต้นไม้และขุดดิน แต่ประการใดในพระวินัย ภิกษุตัดไม้ ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ข้อที่ ๑ ในภุคคาวรรค และภิกษุขุดดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ข้อที่ ๑๐ ในมสวาทวรรค แต่ในกรณีเช่นนี้ได้รับการยกเว้น

### ๓.๔.๓. ปัจจัยที่ ๓ เสนาสนะ

เรื่องที่อยู่อาศัยเป็นเรื่องที่สำคัญมากอีกอย่างหนึ่ง ในการดำรงชีวิตอยู่ของสัตว์ทั้งหลาย เพราะเป็นการป้องกันความหนาวและร้อน รวมทั้งป้องกันอันตรายต่างๆ ได้ ในสมัยโบราณ มนุษย์ดำรงชีวิตโดยการอาศัยอยู่ตามถ้ำ ตามซอกหิน ต่อมาได้พัฒนาในเรื่องที่อยู่อาศัย มีการสร้างบ้านเรือนกันไปตามสภาพภูมิประเทศที่อยู่อาศัย เช่น ในภูมิประเทศที่อากาศร้อน ก็จะมีรูปแบบการสร้างบ้านเรือน ที่อยู่แล้วมีความเย็นสบาย ในภูมิประเทศที่อากาศหนาวเย็น ก็จะสร้างบ้านเรือนให้มิดชิด เพื่อป้องกันความหนาวเย็น หรืออาจจะสร้างเตาผิงไว้ในบ้าน โดยวิธีการต่างๆ นี้ มนุษย์ได้พัฒนาสร้างสรรค์ผลงานรูปแบบของที่อยู่อาศัยมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน ก็ด้วยวัตถุประสงค์ดังกล่าวแล้ว

เมื่อย้อนกลับไปศึกษาดูสภาพความเป็นอยู่ของสังคมพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่นั้น ว่าสมาชิกของพระพุทธเจ้ามีการเป็นอยู่กันอย่างไร โดยเฉพาะในเรื่องที่อยู่อาศัย เราทราบแต่เพียงคร่าวๆ ว่า ในยุคต้นของพระพุทธศาสนานั้น ผู้ที่ออกบวชในพระพุทธศาสนา จะต้องอาศัยอยู่ตามโคนไม้ ตามในหลักการของนิสสัย ๔<sup>๑๐</sup> ไม่ได้หมายความว่า ในสมัยพุทธกาลจะไม่มีบ้านเรือนและสิ่งปลูกสร้าง และมนุษย์ยังอยู่ในถ้ำ เพราะสังคมชาวาสมีพร้อม พระพุทธเจ้าเองก่อนออกบวชก็ครองประสาธถึง ๓ ถู แสดงว่าทุกอย่างมีครบ แต่การกำหนดที่อยู่ของศาสนาพุทธตอนต้นยังไม่ชัดเจน และจำนวนสมาชิกก็น้อย จึงอาศัยโคนไม้ บ้านร้าง หรือถ้ำ การอยู่ตามโคนต้นไม้เป็นต้นนั้น เป็นหลักการดั้งเดิมของพระพุทธเจ้าที่ปรารถนาให้พระภิกษุใช้ชีวิตอยู่อย่างสันโดษ ไม่ยินดีต่อวัตถุภายนอก และไม่ต้องการให้ติดที่อยู่อาศัย ต่อมาได้มีการถวายเป็นวัด เสนาสนะและวิหารกันขึ้น การถวายเป็นเสนาสนะดังกล่าวนี้ ก็เกิดขึ้น

<sup>๑๐</sup> วินย. (ไทย) ๔/๘๗/๑๗๐

ในยุคพุทธกาลนั่นเอง เพื่อการวิจัยรายละเอียดจะศึกษาว่า พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการอนุญาตและขั้นตอนในการจัดการกับสิ่งที่เกิดขึ้นได้อย่างไร

### บทบัญญัติ

พระวินัยคือบรรทัดฐานอย่างหนึ่ง ที่จะทำให้สังคมอยู่กันอย่างมีระเบียบเรียบร้อย พระพุทธเจ้าได้บัญญัติข้อห้าม และทรงอนุญาตเกี่ยวกับเรื่องเสนาสนะมากพอสมควร ทั้งนี้เพื่อจะเอื้อให้ชีวิตความเป็นอยู่ของพระภิกษุสงฆ์ได้เจริญงอกงาม มีชีวิตที่ผาสุกและได้บรรลุธรรม

### ๓.๔.๔ ปัจจัยที่ ๔ เกสัช

สิ่งจำเป็นแก่ชีวิตอีกอย่างหนึ่งคือยารักษาโรค เป็นปัจจัยที่ ๔ ที่มนุษย์ทุกคนจำเป็นต้องใช้ในยามที่เกิดเจ็บป่วย โรคภัยเบียดเบียน วิวัฒนาการการใช้ยารักษาโรคนั้นมีมานาน ในพระพุทธศาสนาก็ได้กล่าวถึงเรื่องการใช้ยาไว้มาก รวมถึงให้ความสำคัญไว้หลายประการ โดยเฉพาะใน เกสัชชขันธกะ ได้กล่าวถึงเรื่องราวของยารักษาโรคที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเพิ่มเติมขึ้นภายหลังอีกด้วย ในช่วงแรกนั้นยังไม่มีบทบัญญัติเกี่ยวกับยารักษาโรคนัก เพราะยังไม่มีพระภิกษุมาก เพียงแต่อนุญาตให้ฉันยาด้วยน้ำมูตรเน่าเท่านั้น ต่อมามีคนมาบวชในพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น ปัญหาเรื่องโรคภัยซึ่งมนุษย์เราหลีกเลี่ยงไม่ได้ ก็เกิดขึ้นกับพระสงฆ์มากมาย ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงต้องอนุญาตการใช้ยาเพิ่มขึ้นอีกเพื่อความเหมาะสม

ในเกสัชชขันธกะ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่วัดเชตุวัน เมืองสาวัตถี ในตอนนั้นเป็นฤดูสารทหรือฤดูฝน มีพระภิกษุอาพาธ ฉนฺยาคุหรือข้าวต้ม เข้าไปกั้อาเจียนออกมาทำให้ฉันอาหารอะไรไม่ได้ กลายเป็นโรคผอมเหลือง ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงอนุญาต เกสัช ๕ ชนิด ให้ฉันได้ในเวลาที่กำหนดไว้คือ

๑. เนยใส

๒. เนยข้น

๓. น้ำมัน

๔. น้ำผึ้ง

๕. น้ำอ้อย

ยาทั้ง ๕ อย่างเหล่านี้ไม่เป็นอาหารหยาบ จึงอนุญาตให้รับประทานในกาล และฉันในกาลได้

### สรุป

การพิจารณาตามหลักมหาปเทศ ๔ ว่าสิ่งใดที่ไม่ได้ห้ามไว้ว่าไม่ควร แต่หากว่า สิ่งเหล่านี้เข้ากันได้กับสิ่งที่ควร เป็นสิ่งที่อุปโภคบริโภคได้ คือ

๑. การอนุญาตจีวรไว้สำหรับนุ่งห่มนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตจีวรไว้ ๗ ชนิด คือ ผ้าที่ทำด้วยเปลือกไม้, ผ้าที่ทำด้วยฝ้าย, ผ้าที่ทำด้วยใยไหม, ผ้าที่ทำด้วยขนสัตว์ ยกเว้นผมและขนมนุษย์, ผ้าที่ทำด้วยเปลือกป่าน, ผ้าที่ทำด้วยของข้างต้นรวมกันอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นต้น และผ้าที่พระพุทธเจ้ามิได้ทรงอนุญาตไว้ แต่คล้ายตามหลักมหาปเทศ ๔ ได้ มีผ้าอีก ๖ ชนิด คือ ผ้าทุกละ, ผ้าปูลุณณะ, ผ้าจีระปฏะ, ผ้าโสमारปฏะ, ผ้าอิทธิมยะ, ผ้าเทวะทตติยะ ผ้าที่เทพเจ้าเนรมิตขึ้นมาให้ ผ้าทั้ง ๖ ชนิดนี้ อนุโลมตามในผ้าทั้ง ๖ ชนิดข้างต้น เพื่อสะดวกแก่พระสงฆ์หมู่มาก ก็เป็นการสมควร

ในการใช้สิ่งของชนิดนั้น นอกจากหลักมหาปเทศ ๔ แล้วยังมีหลักการที่ไว้สำหรับพิจารณาพฤติกรรม การบริโภคอีก คือหลักธรรมที่ว่าด้วยความสันโดษ ในหลักธรรมเรื่องความสันโดษนี้คือ ความยินดี ความพอใจ ความยินดีด้วยของของ ซึ่งได้มาด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามโดยชอบธรรม หรือความ ยินดีด้วยปัจจัย ๔ ตามมีตามได้ รวมถึงความรู้จักอ้อมรู้จักพอสันโดษนั้นเมื่อกล่าวโดยสรุปมี ๓ ประการ คือ ๑) ยถาลาภสันโดษ ๒) ยถาพลสันโดษ ๓) ยถาสารูปสันโดษ สันโดษ ๓ นี้ ถ้านำมาพิจารณาใน ปัจจัย ๔ แต่ละอย่างรวมเรียกว่า สันโดษ ๑๒ อนึ่ง สันโดษ ๓ นี้ เป็นคำอธิบายของพระอรรถกถาจารย์ซึ่งโดยมากมุ่งแสดง ข้อปฏิบัติของพระภิกษุโดยเฉพาะ

**๒. การอนุญาตอาหาร** ถึงแม้ว่าเทคโนโลยีทางการผลิตอาหารจะเจริญรุดหน้าไป มากมายเพียงใด จะมีภาวะที่กลืนกลืนสอดคล้องถูกต้องตามความเป็นจริงตามธรรมชาติ เมื่อชีวิต ดำเนินตามธรรมชาติได้แล้ว **ความพอดี** หรือ**โภชนาเมตตัณญุตตา** ในเรื่องของอาหารนั้นพระพุทธเจ้าได้ ทรงบัญญัติสิกขาบทเกี่ยวกับเรื่องนี้ กล่าวถึงชนิดของอาหาร การเข้าไปฉันอาหารในโรงทาน การ รับนิมนต์ การฉันอาหารในเวลาวิกาล การรับประเคน เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ในการดำรงอยู่ ในสังคมของการบริโภคน้อย และเพื่อประโยชน์ในการประพาสพรหมจรรย์ ทั้งนี้พระพุทธเจ้าทรงให้ พิจารณาก่อนการฉันอาหารทุกครั้ง หรือหลังจากการฉันแล้ว โดยมีหลักพอสรุปได้ดังนี้ คือ การ ฉันนั้นจะต้องเป็นไปเพื่อการดำรงอยู่ได้ เพื่อระงับความหิว และเพื่ออนุเคราะห์พรหมจรรย์ ไม่ใช่ฉัน อาหารโดยพิจารณาคุณค่าที่แท้จริง คือ เพื่อระงับความหิวนั้น จะปราศจากโทษ และทำให้สามารถมีชีวิตที่ผาสุกได้ มีความสมดุลตามความเป็นจริงทางพระพุทธศาสนา

**๓. การอนุญาตเสนาสนะ** เรื่องเสนาสนะที่นำมากล่าวนี้เป็นเรื่องของประเภทของ เสนาสนะ, ระเบียบและวิธีการสร้าง, การควบคุมการก่อสร้างและผู้แจกจ่ายเสนาสนะให้แก่ภิกษุ ในเรื่องของการก่อสร้างวิหาร กุฏิ เป็นการแสดงที่ในการก่อสร้าง ขนาดของกุฏิ รวมถึงการเปิดโอกาส ให้ประชาชนทั่วไปสามารถถวายเสนาสนะได้ แต่ต้องให้สงฆ์แสดงที่ให้ก่อน เป็นที่น่าสังเกตว่า ถ้า เป็นกรณีกุฏิที่พระภิกษุสร้างกันเอง จะต้องสร้างให้ได้ขนาดที่กำหนดไว้ แต่ถ้าประชาชนทั่วไปสร้าง ถวาย ก็ไม่มีการกำหนดขนาดว่าจะต้องสร้างให้ได้ขนาดเท่าใด อย่างไรก็ตามเสนาสนะนั้นนับว่าเป็น เรื่องสำคัญ พระพุทธเจ้าได้ให้พระภิกษุสงฆ์พิจารณาถึงคุณค่าในการใช้สอย และให้คำนึงถึงคุณค่าที่ แท้จริงของเสนาสนะว่า เป็นเพียงเครื่องอำนวยความสะดวกสบาย ในการประพาสพรหมจรรย์ และมีไว้เพื่อป้องกันลมแดด สัตว์ร้ายต่างๆ และอันตรายจากฤดูกาล มิใช่เพื่อความโอ้อ่า ความมี เกียรติ ความเป็นผู้ยึดมั่นถือมั่น และโดยประการทั้งปวงแล้ว พระพุทธองค์ได้สรรเสริญ การอยู่ อย่างสันโดษ ไม่คลุกคลี และปรารภความเพียร เพื่อกำจัดทุกข์

**๔. การอนุญาตเภสัช (ยารักษาโรค)** เรื่องยานับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญมากในการ ดำรงชีวิตปัจจัยหนึ่ง ถ้าวร่างกายมีสภาพเสื่อมโทรม เกิดโรคร้ายไข้เจ็บแล้ว เหล่านี้จะเป็นอุปสรรคใน การประพาสพรหมจรรย์เป็นอย่างยิ่งที่สุด เพราะเหตุว่า แม้คนเราจะมีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่ อาศัย หากร่างกายไม่สมบูรณ์ มีโรคร้ายเบียดเบียน ก็จะเป็นเหตุทำให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เป็นไปด้วยความยากลำบาก และอาจจะไม่ประสบความสำเร็จมากที่สุด ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ จึง ทำให้ต้องมีการอนุญาต เรื่องเภสัช หรือยารวมถึงอุปกรณ์รักษาโรคต่าง ๆ ในพระไตรปิฎกนั้น ตามที่ ได้ค้นคว้ามา เรื่องยาเป็นเรื่องเดียวในบรรดาปัจจัย ๔ ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ฉันได้ตลอดชีวิต และมีข้อห้ามน้อยที่สุด นั้นแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นความสำคัญในเรื่องสุขภาพมาก

เห็นได้จากพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “ความไม่มีโรค เป็นลาภอันประเสริฐ” นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังให้พิจารณาอย่างแยบคายว่า ยาเป็นเครื่องและเครื่องประกอบอันเป็นปัจจัยสำหรับคนไข้ นั้น มีไว้เพื่อกำจัดเวทนาทั้งหลายเนื่องจากอาพาธต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นแล้ว เพื่อความเป็นผู้ไม่มีโรคร้ายมาเบียดเบียนเป็นอย่างยิ่ง

ในบทนี้ผู้วิจัยได้นำหลักการทางจริยธรรมในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคปัจจัย ๔ มานำเสนอ เช่น หลักมรรค ๘ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของสัมมาอาชีวะ ของพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีความแตกต่างจากการดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์ พร้อมกับได้อธิบายถึง หลักการประพฤติพรหมจรรย์ในระดับต่างๆไว้อย่างชัดเจนนอกจากนี้ ยังได้เสนอหลักการต่าง ๆ ในการพิจารณาทางจริยธรรม คือ หลักมหาปเทศ ๔ และหลักปัพพชิตอณินหปัจจเวกขณฺ์ หลักการตัดสินพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นเสมือนแผนปฏิบัติการที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาที่จะใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาจริยธรรมในการบริโภคปัจจัย ๔ ซึ่งจะต้องคงอยู่ตลอดไปโดยไม่ขึ้นกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยี ถึงแม้ว่า โดยภาพรวมเราอาจจะเห็นว่าพระภิกษุสงฆ์จะมีการบริโภคที่เป็นไปตามกระแสของการเปลี่ยนแปลง แต่ก็มีสำนักสงฆ์บางสำนัก ที่ยังคงยืนยันว่าได้ดำเนินตามหลักการเดิมในการบริโภคปัจจัย ๔ รายละเอียดจะได้กล่าวในบทต่อไป